

FoU VÄLFÄRD VÄRMLAND

**Barnkonventionen som lag - Sammanställning samt praktiskt stöd
för aktörer**

Ny lag

Barnkonventionen blev svensk lag den 1 januari 2020. Det betyder att barnet som rättighetsbärare får en stärkt ställning och att de som arbetar med barn som befinner sig i utsatta situationer får ett skarpare juridiskt verktyg. Alla barn som befinner sig i Sverige har samma rättigheter utan åtskillnad.

Att barnkonventionen blev lag betyder inte att barn i Sverige får nya rättigheter när barnkonventionen blir lag eftersom rättigheter redan ska vara införda i de svenska lagarna (genom transformering). Däremot får barns rättigheter en stärkt ställning och att vi får ett skarpare juridiskt verktyg för att skydda det enskilda barnet. Det gäller särskilt barn i utsatta situationer, till exempel barn i vårdnadstvister, barn som är omhändertagna av socialtjänsten eller befinner sig i migrationsprocessen. I och med att den är lag kommer barnkonventionen dessutom att fungera som skyddsnät när andra bestämmelser och lagar inte räcker till.

Barn får inga skyldigheter genom att barnkonventionen blir lag, utan på samma sätt som andra lagar så är det vårdnadshavare, övriga vuxna och ytterst staten som är skyldiga att uppfylla barns rättigheter. Som lag har konventionen samma status som andra lagar och företräde över regler och bestämmelser som inte är lagstadgade så som myndigheternas föreskrifter och riktlinjer. Att barnkonventionen fått status som lag är en politisk markering som signalerar att barnets rättigheter är en prioriterad fråga.

Om det skulle uppstå konflikt mellan barnkonventionens bestämmelser och annan svensk lag måste det göras en bedömning utifrån de vanliga tolkningsprinciperna. Det finns en viktig princip från Högsta domstolen som säger att en konvention om mänskliga rättigheter (till exempel barnkonventionen) på grund av sin särskilda karaktär ska ges särskild vikt i konflikt med annan lag. Lex specialis (speciallag före allmän lag) och lex posterior (ny lag företräde framför äldre lag) är exempel på andra allmänna tolkningsprinciper som kan användas.

Tolkning

Barnkonventionen har inga förarbeten, på det sätt som förarbeten till andra lagar finns i Sverige. Ur ett folkrättsligt perspektiv finns inte heller direkt några juridisk bindande rättskällor som ska ses som tolkningsverktyg. Det finns vissa rättsfall – dels från Högsta Domstolen, dels från Europadomstolen, som kan användas som viss tolkningshjälp. Det finns vissa verktyg som kan användas som hjälpmedel vid tolkning av barnkonventionen.

Regeringen har tagit fram en vägledning för hur en folkrättslig konvention om mänskliga rättigheter, med fokus på barnkonventionen, kan användas i en svensk kontext och vilka tolkningsstöd som finns.

<https://www.regeringen.se/4adaf9/contentassets/bbd8569231a2423b9326b5f74a836c33/bilaga-ds-2019-23.pdf>

Nu sker också utredare som kartlägger av hur svensk lagstiftning och praxis överensstämmer med alla de 42 artiklar som ska inkorporeras.

Vem måste följa barnkonventionen?

Inte bara statliga myndigheter, kommuner och regioner är skyldiga att följa barnkonventionen utan också privata aktörer som utför tjänster åt staten som berör barn skyldiga att följa konventionen. Det handlar till exempel om fristående skolor och sjukvårdsinrättningar. Skyldigheten att följa barnkonventionen gäller alla som arbetar inom dessa områden. Idrottsföreningar och andra ideella organisationer som inte utför uppdrag åt staten och är därför inte juridiskt sett direkt bundna att följa barnkonventionen. Däremot kan staten, kommuner eller regioner sätta upp kriterier för till exempel bidrag eller tillgång till lokaler, som leder till att idrottsföreningen måste följa barnkonventionen.

För vuxna, med ansvar för barn och unga, finns det däremot ett moraliskt ansvar att sträva efter att säkerställa rättigheterna som finns i konventionen. Vuxna i ett barns närhet är också skyldiga att stärka barn i deras möjligheter att utkräva sina rättigheter.

Bakgrund och den nya lagens uppkomst

FN:s generalförsamling antog barnkonventionen den 20 november 1989. Idag har 196 stater ratificerat, det vill säga förpliktat sig att följa, barnkonventionen.

År 2013 tillsatte regeringen en utredare som hade i uppdrag att kartlägga hur tillämpningen av lagar och andra föreskrifter stämmer överens med barnets rättigheter enligt barnkonventionen. Två år senare, år 2015, utvidgades uppdraget till att även inkludera ett förslag på hur barnkonventionen skulle kunna bli svensk lag.

Kartläggningen visade på en rad brister när det gäller genomslaget för barns rättigheter enligt barnkonventionen. Tydligast var det när det gällde principen om barnets bästa och barns rätt att uttrycka sina åsikter. Utredningen kom också fram till att synen på barn och hur barn bemöts av myndigheter inte utgår från barn som bärare av rättigheter och att de ibland särbehandlas negativt i förhållande till vuxna. Ett konkret exempel är migrationsområdet där barnens egna asylskäl sällan prövas i beslut om uppehållstillstånd. Dessutom kan vuxna agera mot sina barn på ett sätt som hade varit straffbart om det varit mot en annan vuxen men accepteras för att de är föräldrar till barnet.

Några exempel på förändringar:

Särskilt barn i utsatta situationer – som barn i vårdnadstvister, barn som är omhändertagna av socialtjänsten eller befinner sig i migrationsprocessen – kommer att få ett starkare rättsligt skydd.

- Barnets bästa komma i främsta rummet. Enligt barnkonventionen ska barnets bästa komma i främsta rummet vid alla åtgärder som rör barn, vilket är en starkare formulering än i exempelvis utlänningslagen. Nu stärks bland annat grunden för denna princip och för hela barnkonventionen och kommer nu behöva tillämpas mycket mer noggrant än vad den gör i dag.
- Rättigheter vid en konflikt Barnkonventionen kommer också att stärka barns rättigheter vid en konflikt mellan svensk lag och barnkonventionen. Enligt dagens system är det svensk lag som gäller vid en sådan konflikt. Utlänningslagen "vinner" alltså idag över barnkonventionen, liksom även annan lagstiftning, såsom lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU).

- Barns rätt att komma till tals kommer också att få ett större genomslag. Flera fall visar att barn inte har fått komma till tals i vårdnadstvister, vid utredningar inom socialtjänsten eller i asylprocessen. Andra exempel visar att barn har fått göra sin röst hörd, men på ett sätt som inte tagit hänsyn till barnets bästa och där barnet till och med blivit kränkt.
- Att vara barn är inget skäl eller egen skyddsgrund för att få asyl. Detta kvarstår även när barnkonventionen blir lag. Vad som däremot kommer att krävas är att barns rättigheter respekteras och skärps under själva asylprocessen, t.ex. att höra barn och att beakta deras asylskäl ordentligt och rättssäkert.
- Enligt barnkonventionen har barn rätt att få vara med sin familj och återförenas, om det inte strider mot barnets bästa. Denna rättighet måste respekteras och uppfyllas i och med att barnkonventionen blir lag.

Motstånd

Ett av huvudargumenten mot att barnkonventionen ska vara svensk lag är att den inte skrivits som en traditionell svensk lagtext utan är en FN-konvention. Den är av den anledningen ansedd som luddig och svår att tolka som lagtext. Till exempel saknas traditionella förarbeten och en domstol som kan fatta avgörande och vägledande beslut.

Om man bryter mot barnkonventionen

Barnkonventionen har ingen särskild ordning för överklagande utan den kommer att behandlas på samma sätt som övriga lagar i Sverige. En enskild person som anser att en myndighet fattat beslut som strider mot barnkonventionen eller annan lag, kan till exempel anmäla detta till Justitieombudsmannen, Justitiekanslern eller vända sig till domstol.

Skadestånd och domstol

Barnkonventionen innehåller inte uttryckligt någon rätt till skadestånd vid kränkningar av rättigheterna. FN:s barnrättskommitté har dock uttryckt att barn bör ha en sådan möjlighet till upprättelse enligt principerna om effektiva rättsmedel som gäller för alla mänskliga rättigheter. Barnrättsutredningen undersökte möjligheten till skadestånd på en övergripande nivå, och bedömde att detta var en fråga som regeringen bör titta vidare på.

Det finns inte heller någon internationell domstol för barnkonventionen. Hur länderna följer barnkonventionen granskas av en kommitté – FN:s kommitté för barnets rättigheter (FN:s barnrättskommitté). Kommittén kommer med kritik och rekommendationer till länderna. Dessa rekommendationer är inte juridiskt bindande, utan staterna väljer själva om de ska följa dem eller inte.

Lag i Norge sedan 2003

De tre områden som varit mest aktuella vid domstolsbeslut i Norge har varit; socialtjänsten, brottmål samt asyl- och migrationsärenden. De artiklar som prövats är främst artikel 3 om barnets bästa och artikel 12 kring rätten att få delta och bli hörd. Domstolarna har i sitt arbete haft stor användning av FN:s barnrättskommittés vägledning kring hur barnkonventionens artiklar ska tolkas.

Kunskap i fältet

Förutom det lagtekniska arbetet kräver förändringen ett kunskapslyft om barnets rättigheter bland kommuner, regioner och statliga myndigheter. För att detta ska ske behöver omfattande kompetenshöjande insatser genomföras – alla som arbetar med barn och unga måste förstå vad barnets rättigheter innebär och hur dessa ska tillämpas i praktiken. Inom många yrken måste kunskap om barnkonventionen komma in redan på grundutbildningen på universitets- eller högskolenivå. Barnombudsmannen såg en stor efterfrågan från kommuner, regioner och myndigheter om förberedelser inför att barnkonventionen blev lag. Fler efterfrågar kompetenshöjande åtgärder, vilket är positivt. Många höll också egna utbildningar, och tog fram webbutbildningar och såg över sina styrdokument, för att vara så redo som möjligt.

Stöd för aktörer

Konventionen översatt till svenska

<https://www.regeringen.se/49d199/globalassets/regeringen/dokument/socialdepartementet/barnets-rattigheter/konventionen-om-barnets-rattigheter-svenska-2018.pdf>

Vägledning

<https://www.regeringen.se/4adaf9/contentassets/bbd8569231a2423b9326b5f74a836c33/bilaga-ds-2019-23.pdf>

Webutbildningar och online seminarium

<https://www.barnombudsmannen.se/barnratt-i-praktiken/>

Lättläst text om konvention från barnombudsmannen

https://www.barnombudsmannen.se/globalassets/systemimporter/publikationer2/barnkonv_lattlast2019_webb.pdf

SKR

Kortleken- ett pedagogiskt hjälpmedel när man vill arbeta med barnkonventionen. Den kan användas på många sätt och inspirerar till nya diskussioner.

<https://skr.se/demokratiledningstyrning/manskligarattigheterjamstallldhet/barnetsrattigheter/ovabarnetsrattigheterkortlek.888.html>

Implementeringsnycklar

<https://skr.se/download/18.3ada63eb160207bf6ae404a/1512391927927/Implementeringsnycklar%20utskick.pdf>

Tillämpningsnycklar

<https://skr.se/demokratiledningstyrning/manskligarattigheterjamstallldhet/barnetsrattigheter/barnkonventionenblirsvensklag/forberedelser/tillampningsnycklarverksamheter.5634.html#5.765bbeae15ba22ac43be26f9,5.765bbeae15ba22ac43be2945,5.765bbeae15ba22ac43be295e>

Kurser

https://luvit.education.lu.se/LUCE/activities/activitydetails_ext.aspx?inapp=1&id=1483

<https://www.fakultetskurser.se/rattsomraden/familjeratt/barnkonventionen-som-lag-teori-och-praktik>